

MINDAUGAS VINKUS

TIKROJI LITŲ SPAUSDINIMO ISTORIJA

Lietuvos ir litų gamintojų keturiolika
prieštaringo bendravimo metų

MINDAUGAS VINKUS

TIKROJI LITŲ SPAUSDINIMO ISTORIJA

Lietuvos ir litų gamintojų keturiolika
prieštaringo bendravimo metų

Vilnius 2006

I UDK 336.7(474.5)~~(091)~~
Vi211

Redaktorius

Jurgis Paskočinas

Dailininkas

Alvydas Ladyga

© Lietuvos bankas, 2006

© Mindaugas Vinkus, 2006

© Alvydas Ladyga, 2006

ISBN 9986-651-44-1

Marijampolės Petro Kriaučiūno
viešoji biblioteka (Vytauto g. 20)
Informacijos skyrius Nr. 70
Invent. Nr. 06/2129

Už knygos atsiradimą lėmusį sprendimą atskleisti keturiolikos metų litų spausdinimo prieštarinę istoriją, už leidimą susipažinti su unikaliais dokumentais ir visokeriopą paramą dėkoju Lietuvos banko valdybos pirmininkui Reinoldijui Šarkinui.

Esu dėkingas Lietuvos banko darbuotojams: už pagalbą suvokiant gausią istorinę medžiagą ir pastabas rašant apie pinigų gamybą – ekspertei Danguolei Liaugminienei, už pagalbą susipažįstant su dokumentais – didelę archyvų tvarkymo patirtį turinčiam specialistui Alfonsui Piliponiui, už rankraščio parengimą spaudai – knygos redaktoriui, puikiam savo srities profesionalui Jurgiui Paskočinui, už leidybos organizavimą – Linui Dikavičiui. Taip pat dėkoju ir visiems kitiems, kurie čia nepaminėti, tačiau bent kiek prisidėjo patarimu, taikliu pastebėjimu ar kitaip.

Autorius

Ivadas / 9

I dalis. 1988–1994 m.

Rytas aušta / 15

Kuriami savo pinigai / 20

Kur gaminti? / 26

Ką pasirinkti – prancūzus ar amerikiečius? / 34

Sovietų saugumas domisi bankais ir litu / 41

Vyriausybė ir centrinis bankas pykstasi / 46

Ministras Pirmininkas kaltina, komisijos tiria / 51

Yla lenda iš maišo / 56

Tyrimą pradeda žiniasklaida / 63

Keičiasi Vyriausybės vadovai / 68

Tiesa aiškėja / 72

Antroji sutartis su litų gamintojais / 79

Kas iš litų išėmė apsauginį siūlelį? / 83

Banknotai perspausdinami / 87

Litų istoriją tiria prokuratūra / 94

Prašoma grąžinti avansą / 99

Pinigų padirbinėtojai imasi darbo / 103

Laiškai, nuotraukos, dokumentai / 105

II dalis. 1995–2004 m.

1993-ųjų memorandumo „uodega“ / 145

Kyla įtarimas / 148

Paskutinis „patepimas“ / 153

Sprendimas priimtas, abejonės lieka / 157

Derybos nutraukiamos / 162

Politinis pokeris / 166

Puolimas / 171

Lietuvos bankas kontratakuoja / 174

Atsakas / 177

Paprašoma grąžinti litų gamybos priemones / 183

Amerikiečių ieškinys atmetamas / 187

Politinės užuojautos paieškos / 190

„Konsultantas“ / 193

Arbitražo iniciatorius sėda į teisiamųjų suolą / 199

Galutinis sprendimas / 202

Epilogas / 205

Pavardžių rodyklė / 207

IVADAS

Prieš jus esanti knyga – apie vieną iš prieštaringiausių istorijų nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje. Į ją Lietuvos bankas ir Vyriausybė įsitraukė 1990 m., kai, siekdami įvesti nacionalinę valiutą, ieškojo, kaip ir kur pasigaminti pirmuosius litų banknotus, ir pagaliau sudarė jų gamybos sutartį su amerikiečių korporacija „United States Banknote Corporation“.

Pirmieji litai, išspausdinti šioje kompanijoje, ne tik nebuvo pagaminti laiku, bet dar buvo ir nekokybiški. Taip pat neatitiko reikalavimų ir kiti banknotai, kuriuos kompanija spausdino neva už savikainą ir kuriuos vėliau buvo priversta perspausdinti už savo lėšas. Galiausiai Lietuvos bankui, ginančiam Lietuvos interesus, teko įsitraukti į teisinius ginčus su šia kompanija. Šitaip su „United States Banknote Corporation“ teko bendrauti, o tiksliau – kovoti už savo teises ir tiesą net keturiolika metų.

Per šį laikotarpį amerikiečių korporacijai buvo paskelbtas bankrotas, o veiklą ji atnaujino pastaraisiais metais tik po restruktūrizacijos.

Litų banknotai jau ne vieni metai spausdinami Europos geriausiose pinigų spaustuvėse, ir šiandien galime būti tikri dėl apyvartoje esančių pinigų kokybės. O pradžia buvo tarsi ėjimas naktį ieškant šviesos, ieškant atspirties taško, aiškinantis, kaip turėtų atrodyti būsimieji pinigai, kas juose vaizduotina, kaip finansuoti jų gamybą, kur spausdinti, kaip atvežti į Lietuvą ir t. t.

Ši lito istorija aprašyta dviejose knygos dalyse. Pirmojoje, kuri apima 1988–1994 m. laikotarpį, prisimenami litų kūrimo darbai nuo pat pirmųjų žingsnių: kaip žinomi Lietuvos menininkai kūrė banknotų projektus ir kaip istorikai diskutavo dėl jų koncepcijos, kokį vaidmenį kuriant litą suvaidino sovietų saugumas, kaip ginčijosi Lietuvos bankas ir Vyriausybė, kodėl „United States Banknote Corporation“ pagaminta litų pirmoji laida buvo nekokybiška, kaip buvo stengiamasi,

kad amerikiečiai juos perspausdintų, ir kokius įsipareigojimus teko prisiimti Lietuvos bankui ir Vyriausybei, kad korporacija juos pagamintų už savo lėšas.

Antrojoje dalyje, kuri apima 1995–2004 m. laikotarpį, skaitytojas sužinos, kaip Lietuvos bankas, saistomas įsipareigojimų JAV korporacijai ir prognozuojant popierinių pinigų stygių, nutaria spausdinti naujus banknotus. Pasakojama, kaip, turėdamas patikimos informacijos, kad amerikiečiai ir ši kartą nebus pajėgūs išspausdinti kokybiškų banknotų, Lietuvos bankas atsisako litų gamybą patikėti tai pačiai kompanijai, tik ši kartą pakeitusiai pavadinimą į „American Banknote Corporation“. Ji, norėdama ir toliau gaminti litų banknotus, Tarptautiniam arbitražo teismui pateikė ieškinį prieš Lietuvos banką, tačiau galiausiai korporacija iš ieškovės tapo atsakove. Šioje dalyje taip pat aprašomas Lietuvos visuomenei žinomų kai kurių asmenų prieštaringas vaidmuo šioje istorijoje, kuo baigėsi amerikiečių kompanijos kelių aukščiausių vadovų, dažnai su neslepiama arogancija bendravusių su Lietuvos atstovais, karjera, kaip „American Banknote Corporation“ pradėjo mokėti kompensaciją Lietuvos bankui ir kaip vėliau mėgino išsisukti nuo likusių įsipareigojimų įvykdymo ir t. t.

Ši knyga skaitytojui bus įdomi pirmiausia tuo, kad litų banknotų spausdinimo epopėja pristatoma praėjus tik šiek tiek daugiau kaip metams po to, kai joje buvo padėtas paskutinis taškas ir Lietuvos bankui pervesta paskutinė kompensacijos dalis.

Knygoje išsamiai pristatomi kažkada nevienareikšmiškai sutikti sprendimai ir jų pasekmės, kurias galėjo pajusti dažnas – mat pinigus naudoja kiekvienas: didelis ir mažas, uždirbantis ir taupantis, gaunantis ir išleidžiantis.

Pirmasis žingsnis atskleidžiant litų gamybos kelio kontroversiškus momentus buvo 2002 m. Lietuvos banko iniciatyva Rimtauto Šilinio sukurta filmas „Iš lito istorijos. Banknotai“. Antrasis – 2004 m. Lietuvos banko išleista knyga „Lito užkulisiai. Kęstučio Lyniko vaidmuo atkurto lito istorijoje“ apie ilgametį valstybės centrinio banko konsultantą K. Lyniką. Joje pateikta daug dokumentų, susijusių su litų gamyba – iki tol neskelbtų ir atskleidusių lito istorijos peripetijas.

„Tikroji litų spausdinimo istorija. Lietuvos ir litų gamintojų keturiolika prieštaringo bendravimo metų“ – dar vienas žvilgsnis į lito istoriją pakeliant uždangą nuo intriguojančių faktų, kurių tik atskiri epizodai buvo žinomi visuomenei.

Rašant knygą, daugiausia remtasi Lietuvos banke turimais dokumentais, kurie parodo aprašomą laikotarpį, įvykius, jų dalyvius.

Skaitytojas sužinos ne tik apie jautriausius ir skaudžiausius, tačiau retsykais net ir galinčius šokiruoti litų banknotų gamybos istorijos momentus.

Nepaisant to, kad taip nesėkmingai prasidėjo litų kelias 1990 m., nuo 1997 m. galėjome džiaugtis vis geresniais, kokybiškesniais ir saugesniais banknotais. Juos užsienio ekspertai pripažino aukščiausios kokybės ir saugumo standartus atitinkančiais pinigais. Galbūt tai tapo viena iš priežasčių, lėmusių pasitikėjimą savimi be užuolankų pažvelgti į skaudžius ir ne visuomet malonius litų atsiradimo epizodus.

Gėbėdami atvirai žvelgti į savo istoriją ir užpildydami baltas jos dėmes, mes tampame stipresni pasitikdami ateities iššūkius.

Įdomaus skaitymo.

A

- Abišala A. 60, 66, 69, 70, 71, 74, 79, 81
 Adamkus V. 190, 191, 192
 Akanovičius S. (*Akanovič S.*) 51
 Altmanas R. (*Altman R.*) 91
 Amatučis P. (*Amatucci P.*) 154, 178
 Antanavičius K. 15, 18
 Ašmantas L. 69

B

- Bačkis R. 34, 35, 38
 Baldišis V. 16, 17, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 46, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 59, 63, 64, 66, 67, 69, 70, 71, 73, 74, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 86, 87, 94, 95, 96, 97, 98, 111, 112, 115, 118, 119, 122, 123, 157
 Balkevičienė J. 23
 Baltušnikas A. 23
 Baltušnikas N. 23
 Bartkus R. 21
 Basanavičius J. 24
 Beliajevas N. (*Beliajev N.*) 42
 Bieliauskas A. 36
 Biržškis J. 69
 Brajeris L. (*Breyer L.*) 28, 33, 44
 Brazauskas A. 18, 35, 36, 82, 124, 125, 166
 Bušas Dž. V. (*Bush G. W.*) 201
 Butkevičius A. 69

C

- Caplinas S. (*Caplin S.*) 42

D

- Darius S. 24
 Degutis A. 51
 Dusevičius J. 52, 53, 97, 118, 119
 Dūdėnas V. 57, 58, 59, 60
 Džentilė P. (*Gentile P.*) 200
 Džonsonas D. (*Johnson D.*) 91

E

- Eliotas K. (*Elliot K.*) 160, 162, 163

F

- Fluteris B. (*Flutter B.*) 73

G

- Galkus J. 21, 22
 Gambinas K. (*Gambino G.*) 201
 Garška P. 23
 Girėnas S. 24
 Glaveckas K. 51
 Goras A. (*Gore A.*) 191, 200
 Gormanas Dž. (*Gorman J.*) 200
 Grynvaldas R. (*Greenvald R.*) 27, 32
 Gudelis B. 36, 37, 38

H

Hortonas S. (*Horton S.*) 166, 193, 197

I

Ignotas A. 94

J

Janušaitis J. 43

Jonaitis G. 21, 88

K

Kalickis J. (*Kalicki J.*) 191

Karlsonas J. (*Karlsson J.*) 75, 76

Kazickas J. 34

Každailis A. 21

Keršys F. 44

Kesneris H. (*Kesner H.*) 173, 190

Klimas J. 69

Klintonas B. (*Clinton B.*) 166

Kolosauskas F. 131

Komis Dž. B. (*Comey J. B.*) 201

Kontoras Dž. (*Cantor J.*) 200

Kraigas B. (*Kraigh B.*) 58

Kreitmanas S. (*Kreitman S.*) 89, 90, 91, 92, 97, 126, 127, 196

Kropas S. 51, 52, 119

Kudirka V. 24

Kunevičienė E. 67

Kuolys D. 69

Kvaraciejūtė O. 98

L

Landsbergis V. 38, 39, 47, 53, 67, 68, 112, 197

Leninas (Uljanovas) V. (*Lenin (Uljanov) V.*) 16

de Lerozjeras Ž. (*de Larosiere J.*) 122

Liaučius J. 51

Litlas E. (*Little E.*) 86

Lynikas K. 25, 28, 29, 30, 43, 45, 66, 72, 73, 76, 79, 80, 87, 88, 89, 92, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 123, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 155, 160, 176, 179, 181, 193, 194, 195

M

Mackevičius J. 28, 29

Mandeika A. 23

Marksas K. (*Marx K.*) 16

Mečinskienė R. 119

Meilutė I. 57

Miknevičius R. 20, 21, 23, 88, 97, 110

Mikulienė J. 28

Milašauskas P. 119

Miniotas K. 196, 197

Morkūnas G. 67

Mulenbok M. (*Muhlenbock M.*) 58

Mundis Dž. (*Mundy J.*) 73, 77

N

Narušienė (Narušis) R. 56, 57, 58, 59, 60, 79

Nasvytis A. 69

Niaura J. 168, 180, 183

Norkus R. 97

O

- Obermajeris O. (*Obermaier O.*) 200
 Olbrait M. (*Albright M.*) 191
 Olekas J. 69
 Ozolas R. 39, 64

P

- Paksas R. 198
 Palys R. 119
 Pangonis J. 51
 Paulauskas A. 66, 94, 97
 Petraitis J. 92, 128, 129, 139, 167, 193, 194, 195, 196, 197, 198
 Pocius L. 23
 Pošiūnas P. 72, 76
 Povilaitis B. 17, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 46, 109, 110, 118, 119
 Prapiestis J. 51
 Pričardas K. (*Pritchard K.*) 27, 32
 Prunskienė K. 18, 19, 23, 25, 28, 29, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 44, 46, 47, 95, 96, 97
 Purtilis R. 34, 35, 36, 37, 38, 80, 83, 84, 85, 86, 94, 95, 96, 97, 98, 116, 117
 Pužauskas R. 57

R

- Ratkevičius K. 67, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 118, 119, 130, 131, 132, 133, 134, 178, 179, 194, 195
 Rimša E. 24
 Rimša P. 25
 Rinkevičienė Z. 76
 Ryžkovas N. (*Ryžkov N.*) 19

S

- Saudargas A. 69
 Savičius A. 173
 Simutis L. 51
 Smagurauskas V. 119
 Smetona A. 64
 Smitas K. (*Smith K.*) 173, 191
 Spruntulis R. 119

Š

- Šarkinas R. 135, 136, 137, 138, 146, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 162, 164, 167, 168, 180, 197
 Šilinis R. 10
 Šimėnas A. 47
 Šleževičius A. 91, 92, 125, 126, 131

T

- Talbotas S. (*Talbot S.*) 191
 Terleckas V. 16, 17, 29, 30, 35, 71
 Tolvaišis J. 21
 Trinkūnas D. 22, 105

U

- Uosis S. 15, 16, 17, 97

V

- Vagnorius G. 40, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 60, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 77, 79, 96, 97, 115, 140, 167, 168, 171, 173, 197
 Vainauskas G. 63
 Vainauskienė B. 44, 63, 64, 65, 66, 67, 120

Vaismanas M. (*Weissman M.*) 101, 102, 137, 138, 140, 142, 152, 153, 154, 162, 163, 164, 166, 167, 169, 170, 171, 179, 183, 191, 192, 196, 199, 200, 201
 Vaišvila Z. 68, 69
 Vaivada V. 147, 150, 152, 155, 156, 157, 158, 159, 160
 Valančius M. 24
 Valantinas R. 21
 Valius V. 21
 Velonskis S. 27
 Vilingsas Dž. (*Willings J.*) 38, 39, 77, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 96, 97, 100, 116, 117, 133, 148, 149, 151, 154, 155, 156, 159, 163, 167, 179, 180, 193, 194, 195, 196, 197
 Vilkas E. 16, 18
 Vilkelis E. 88, 131
 Vilkokas R. (*Wilcox R.*) 154, 156
 Visokavičius R. 28, 29, 30, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 99, 124, 125, 126, 127, 193, 194

Ž

Žemaitė 24
 Žilevičius Z. 16, 22, 105
 Žukauskas A. 23
 Žukauskas E. 57, 97, 118, 119
 Žvilius A. 21

Apie autorių

Mindaugas Vinkus Lietuvos banke dirba nuo 1999 m. – iš pradžių atstovu spaudai, o nuo 2004 m. vadovauja Organizacijos ir personalo skyriui. Jis taip pat yra Lietuvos banko Pinigų projektavimo ir gamybos komisijos narys. Yra paskelbęs mokslinių straipsnių Lietuvos ir užsienio spaudoje, knygos „Lito užkulisiai. Kęstučio Lyniko vaidmuo atkurto lito istorijoje“ autorius. Anksčiau dirbo žurnalistu.

Vinkus, Mindaugas

Vi 211 Tikroji litų spausdinimo istorija. Lietuvos ir litų gamintojų keturiolika prieštaringo bendravimo metų. – V.: Lietuvos bankas, 2006. – 212 p., 38 iliustr. p. Pavardžių rodyklė: p. 207–210
ISBN 9986-651-44-1

UDK 336.7(474.5)(091)

Pasirašyta spaudai 2006 01 31

26,5 sp. l. Užs. Nr. 122. Tiražas 1 200 egz.

Išleido Lietuvos bankas, Gedimino pr. 6, LT-01103 Vilnius

Spausdino UAB „Baltijos kopija“, Kareivių g. 13B, LT-09109 Vilnius

Knygoje aprašoma litų banknotų spausdinimo kontroversiška istorija, kuri prasidėjo 1990 m. Lietuvos bankui ir Vyriausybei sudarius sutartį su JAV korporacija „United States Banknote Corporation“.

Amerikiečiai iš pat pradžių pagamino nekokybiškus litus, tačiau 1997 m. ir vėl atkakliai siekė išsikovoti teisę juos spausdinti. Ši istorija baigėsi tik 2004 m., kada korporacija sumokėjo Lietuvos bankui paskutinę dalį kompensacijos už pagamintą broką.